

Julistus eestä, julistus takaa

NORDENSTRENG, Kaarle. The Mass Media Declaration of UNESCO. Norwood, Ablex Publishing Corporation, 1984. 475 s.

Tutkimuksen kohteena on Unescon yleiskokouksessa 1978 hyväksytty Julistus niistä peruseriaateista, jotka koskevat joukkotiedotusvälineiden myötävaikutusta rauhan ja kansainvälisen yhteisymmärryksen vahvistamiseen, ihmisoikeuksien edistämiseen ja rasismien, apartheidin ja sotaan kiihottamisen torjumiseen,¹ sen syntyhistoria ja merkitys toimittajien ja toimittajakoulutuksen kannalta. Kirja on ensimmäinen kattava esitys aiheesta.

Teos jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan julistuksen muotoutumisen diplomaattista prosessia uuden kansainvälisen tiedotusjärjestyksen taustaa vasten. Esiin nousevat 1970-luvun kansainvälisepoliittinen tilanne ja ne historialliset vaiheet, joissa julistusta edeltävät luonnokset syntyivät. Edelleen kerrotaan mitä diplomaattisten neuvottelujen ovien takana tapahtui. Nämä asiat ovat tekijän mukaan jääneet pienen piirin tiedoksi: kirjan teksti laajoine liitteineen tuo asian laajempaan tietoon.

Toisessa osassa tutkitaan kansainvälisen oikeuden ja joukkotiedotuksen suhdetta. Tämä tutkimusala on laajentunut julistuksen seurauksena. Kansainvälisiä periaatteita ja velvoitteita, jotka koskevat tiedonvälityksen sisältöä, käsitellään laajasti. Yksityiskohtaisen käsittelyn saavat sotapropagandan kieltö, ystävyyden ja yhteistyön kysymykset, rotusyrjintä, voiman käyttö, kansanmurha, kansallinen oikeus ja ihmisoikeudet. Toisen osan aineisto on syntynyt tiedotustutkijan (Nordenstreng) ja kansainvälisen oikeuden tutkijan (Lauri Hannikainen) yhteistyönä. (Tämän osan ensimmäinen versio on suomeksi Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen opetusmonisteessa 31/1979.)

Kolmas osa käsittelee niitä seurauksia, joita julistuksesta on toimittajille. Keskeisiä aiheita ovat journalismin sosiaalietiikka ja eettiset säännöt sekä ylei-

semmin joukkotiedotusvälineiden filosofiset perusteet ja tehtävät. Eettisiä sääntöjä koskevaa aineistoa on Nordenstrengin ohella ollut muokkaamassa julkaisulainsäädännön asiantuntija Lars Bruun.

Liiteosassa on lopullinen julistus kokonaisuudessaan ja sitä edeltäneitä luonnoksia, puheenvuoroja ja dokumentteja. Sivumäärältään liiteosa muodostaa runsaat kaksi viidesosaa koko kirjasta. Lopussa on nimi- ja asiahakemisto.

Nordenstreng korostaa, että kirja on kirjoitettu tieteelliseksi puheenvuoroksi siihen keskusteluun, joka on luonteeltaan ollut enemmistöisesti poliittista ja poleemista myös akateemisessa yhteisössä.

Diplomaattinen ihme

Julistus muodostaa tekijän mukaan virsitanpylvään journalismin ja joukkotiedotuksen historiassa. Siihen tiivistyy samalla se laaja huomio, jota tiedotusvälinekysymykset olivat saaneet maailmalla 1970-luvulla. Se on ehkä kaikkein perinpohjaisimmin valmisteltu asiakirja, jota koskaan on tiedonvälityksen alalta tuotettu. Kansainvälinen yhteisö on sen myötä ensimmäistä kertaa määritellyt yleiset suuntaviivat - kattavat vaikkakin laveat - yksimielisesti. On "diplomaattinen ihme", että tällainen oli mahdollista niinkin herkkäritaisessa järjestössä kuin Unesco. Julistuksen luonnosvaiheissa käydyt neuvottelut eivät olleet yksinomaan poliittisia, vaan myös syvästi ammatillisia ulottuen journalistien työolosuhteista ammatin filosofisiin perusteisiin, kuten tiedotusvälineiden rooliin ja tehtävään yhteiskunnassa.

Osoituksena siitä, että ammattikunta tukee julistusta, Nordenstreng mainitsee huhtikuussa 1980 hyväksytyn "Meksikon julistuksen". Sen allekirjoitti viisi kansainvälistä ja alueellista toimittajaliittoa (katolinen, latinalaisen Amerikan, arabimaiden, Aseanin ja IOJ:n liitto) jotka edustavat yli 300 000 toimittajaa.

Vaikka julistus lopullisessa yksimielisessä konsensus-muodossaan on "samea" tarjoten varaston taktikoinnille, se antaa kirjoittajan mukaan kuitenkin "tarkan suuntautumishojeen". Julistuksen esihistoriasta tekijä kokoaa tukun opetuksia.

Julistuksen luonnosvaiheiden historia

osoittaa, että kysymys on elintärkeistä maailmanlaajuisista ongelmista eikä vain erilaisista lehdistön tehtäviä koskevista käsityksistä. Valmisteluvaiheiden kiistat ovat oireita itä-länsi ja pohjoinen-etelä-ristiriidoista. Toiseksi julistus on osoitus kansainvälisen yhteistyön ja jopa liennytyksen jatkumisesta yhtenä merkittävänä voimana ideologisten ja poliittisten jakojen voittamiseksi. Näin se ohjaa kansainvälistä yhteisöä eräiden universaalisesti hyväksyttyjen arvojen suuntaan.

Kolmanneksi julistus osoittaa, että tiedonvälityksellä yleensä, ja joukkotiedotuksella erityisesti, on yhä tärkeämpi rooli sosiaalisissa prosesseissa niin kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla. Neljänneksi näiden "yleisempien kehityslakien" määräämissä rajoissa on oma vaikutuksensa erilaisilla satunnaisilla ja muilla tekijöillä, kuten eri maiden edustajien ja asiantuntijoiden valinnoilla. Viidenneksi Unesco on toiminut pääasiassa mainittujen yleisten sosiaalis-taloudellisten voimien katalysaattorina. Siksi on perusteetonta ja harhaanjohtavaa luonnehtia Unescota länsimaiden asemia uhkaavaksi vallankumoukselliseksi suunniteltutoimistoksi.

Lopuksi lehdistön ja sen ammatillisten järjestöjen rooli tässä prosessissa on tekijän mukaan ollut "loismainen", kaukana länsimaisen journalismin ylläpitämästä "demokratian vahtikoiran" ihanteesta. Ammattiipiireissä kiinnitettiin kansainvälisen viestintäpolitiikan kysymyksiin huomiota vasta kun ne oli politisoitu. Ammattitoimittajia käytettiin poliittisen mobilisaation ja ideologisen taistelun välineinä: "riippumattomat" läntiset tiedotusvälineet toimivat itse asiassa tiettyjen poliittisten voimien jatkeena julistusta valmisteltaessa.

Julistus asettaa vaatimukset tiedotusvälineiden sisällölle, mikä on ollut miltei tabu lännen liberalistisessa perinteessä, kun taas kehitysmaat ja sosialistiset maat ovat pitäneet asiaa tärkeänä. Julistuksessa joutuvat tiedotusvälineet sisältöineen valtioiden välisten suhteiden ja kansainvälisen oikeuden kehyksiin. Kehitysmaille ja sosialistisille maille julistus on merkinnyt poliittisesti "askelta eteenpäin" - tosin lyhyempää kuin joskus kaavailtiin - ; lännelle se on merkinnyt vähäistä "taka-askelta". Ammattitoimittajien kannalta julistus merkitsee sameu-

destaan huolimatta "laadullisesti uutta askelta tiedonvälityksen kansainvälis-oikeudellisessa sääntelyssä".

Kansainvälinen oikeus

Unescon joukkotiedotusjulistuksen eräs merkittävimmistä seurauksista on Nordenstrengin mukaan se kehitys, jota voidaan kutsua "tiedonvälityksen kansainväliseksi oikeudeksi". "Oikeus" tarkoittaa yhtäältä tiedonvälityksen, ml. journalismin, ja kansainvälisen (ja kansain-) oikeuden periaatteiden ja sääntöjen suhteita.

Tässä osassa - joka perustuu Nordenstrengin ja Hannikaisen yhteistyöhön - keskitytään kansainvälisen oikeuden asettamiin tiedonvälityksen sisällön ehtoihin, mutta esimerkiksi kysymykset informaation vapaudesta, posti- ja teleliikenteestä sekä kasvatusta, tiede- ja kulttuuriraineiston välityksestä jäävät kuitenkin teoksen tarkastelun ulkopuolelle. Tällaista aineistoa ei tutkimusalueen kehittämättömyyden takia ole itse asiassa löydettävissä - ainakaan journalismikirjallisuudesta.

Tekijät käsittelevät valtiosopimuksia, tapaoikeutta, sivistyskansojen yleisiä oikeusperiaatteita sekä kansainvälisten järjestöjen julistuksia ja päätöslauselmia. Edelleen he esittelevät erilaisten - lähinnä YK:n piirissä syntyneiden - julistusten ja päätöslauselmien oikeudellista velvoittavuutta, minkä jälkeen inventoidaan ne kansainvälisen oikeuden johtavat periaatteet ja veloitteet, joilla on merkitystä tiedonvälityksen sisällölle. Erityisesti tarkastellaan ns. "sota-propagandan kieltoa", josta on kehittynyt yksi tärkeimmistä kansainvälisen oikeuden säännöistä 1920-luvulta lähtien. Lopuksi tarkastellaan muita kansainvälisen ja kansallisen tason veloitteita, jotka ovat tärkeitä suhteessa joukkotiedotusjulistukseen.

Journalistietiikka

Kansainväliset veloitteet eivät tavallisesti kohdistu suoraan tiedotusvälineisiin tai toimittajiin, vaan pikemminkin valtioihin kansainvälisen oikeuden subjekteina. Vain kansainvälistä oikaisu-oikeutta koskeva sopimus (1952) kohdistuu suoraan journalisteihin. Se puhuu "kirjeenvaihta-

jien ja uutistoimistojen ammatillisesta vastuusta" velvoittaen ne toimimaan vastuullisesti rauhan ja kansainvälisen yhteisymmärryksen puolesta huolehtimalla erityisesti välitetyn tiedon objektiivisuudesta. Sopimus ei ole saavuttanut kuitenkaan laajempaa hyväksyntää kansainvälisessä yhteisössä.

Ne sopimukset, jotka sisältävät tiedotusvälineitä ja journalisteja koskevia velvoitteita määrättyjen kansainvälisen oikeuden tuomitsemien ilmiöiden julkistamisessa (hyökkäyssotaan yllyttäminen, rotusyrjintä ja joukkotuhoaminen), asettavat velvoitteita tiedotusvälineille, mutta kunkin maan oma lainsäädäntö saattaa "liudentaa" näitä velvoitteita. Valtio (kansallinen lainsäädäntö) on välittävänä tekijänä kansainvälisen yhteisön (kv. oikeus) ja joukkotiedotusvälineiden (journalistit) välillä.

Näin tiedotusvälineiden (omistus- ja valvontamuodosta riippumatta) ja valtion (poliittisesta järjestelmästä riippumatta) suhdetta voidaan tarkastella ei ainoastaan kunkin yhteiskunnan asettamien oikeuksien ja velvollisuuksien käsitteillä vaan myös kansainvälisen yhteisön asettamien velvoitteiden termin. Tämä "valtion vastuu" joukkotiedotusvälineistä kansainvälisen oikeuden puitteissa on Nordenstrengin mukaan tosiasia.

Kansainväliset asiakirjat, kuten joukkotiedotusjulistus ja sitä edeltäneet luonnokset, eivät määrittele mitään joukkotiedotusjärjestelmän erityistä muotoa tai tyyppiä - esim. "valtion valvoma" tai "hallituksen sensuroima" - kuten uuden kansainvälisen tiedotusjärjestyksen liikkeen vastustajat ovat väittäneet. On jokaisen maan suvereeni asia määrätä ne säännöt, joilla vaaditaan asianomaisia instituutioita noudattamaan kansainvälisiä velvoitteita. "Sosiaalisen vastuun" ja "ammattietiikan" käsitteet ovat tämän takia tulleet journalisteille strategisen tärkeiksi.

Journalistietiikka näyttää Nordenstrengin mukaan kehittymättömältä kansainvälisten suhteiden käsitteiden kannalta: velvoitteet eivät näy eettisissä säännöissä. Siksi tarvittaisiin pitkän ajan projekti ammattikoodien uudistamiseksi. Tällaisia uusia arvoja sisältää ammattijournalistien järjestöjen hyväksymä Meksikon julistus (1980). Meksikon julistus kannustaa journalistin ammatin - samoin

kuin Unescon julistus tiedotusvälineiden sisällön - kriittiseen arviointiin.

Prosessi kohti kansainvälisiä journalistieettisiä koodeja on hidas, eikä kansainvälinen ilmapiirikään ole suotuisin nyt. Koodien luonnostelemiseksi Meksikon julistus on innoittava lähde, mutta ei vielä lopputulos.

Nordenstreng analysoi myös niitä argumentteja, joita ovat esittäneet kansainvälisten journalistieettisten sääntöjen ja ylipäänsä uuden kansainvälisen tiedotusjärjestyksen liikkeen vastustajat. Esimerkiksi "riippumattomien uutisvälineiden" johtajat järjestivät Talloiresissa Ranskassa 1981 "Vapauden Äänet" -kokouksen hyväksyen vapaan lehdistön "peruskirjan".

Filosofisesti ja poliittisesti tarkasteltuna Talloiresin julistuksen käsitys lehdistönvapaudesta on identtinen yksityisyritteliäisyyden filosofian kanssa. Julistus edustaa Nordenstrengin mukaan enemmän kustantajien ja julkaisijoiden kuin journalistien intressejä. Vaikka Talloiresin julistus perustuukin erilaiselle filosofiselle käsitykselle lehdistönvapaudesta kuin Meksikon julistus, vaikka se ilmentää yksityisten yritysten intressejä "free flow" -hengessä ja vaikka se on suuntautunutkin mobilisoimaan uuden tiedotusjärjestyksen vastaista liikettä, niin silti se tunnustaa kansainväliset asiakirjat oikeutettuna perustana journalismin velvoitteille. Näin se tarjoaa periaatteellisesti yhteistä pohjaa uuden tiedotusjärjestyksen rakentamiseksi.

Näyttääkin siltä, että "uuden ammattietiikan" sääntöjen vähittäistä omaksumista maailmanlaajuisesti eivät niinkään poliittiset vaan filosofiset esteet: stereotyyppiset liberalistiset käsitykset journalismista. Aineksia "uudelle" etiikalle on löydettävissä varhaisista journalismin ammattifilosofisista määrittelyistä. Journalistietiikkaa koskeva keskustelu näyttää vilkastuneen esim. Yhdysvalloissa.

Raportoitava dokumentti

Nordenstrengin teos on ensimmäinen tieteelliseen analyysiin pyrkivä työ Unescon joukkotiedotusjulistuksesta. Se toimii ikäänkuin oppaana, kuinka tämän tyyppisiä asiakirjoja on luettava. Näin sen sanoma on osoitettu myös niille diplomaateille ja muille kansainvälisten

suhteiden päätöksentekijöille, jotka osallistuvat sen normatiivisen ja poliittisen kehysten muotoiluun jossa tiedotusvälineet toimivat, ja se on valaiseva myös kansainvälisen politiikan tutkijoille ja opiskelijoille.

Kirjan sanoma on erityisesti osoitettu kaikille ammattijournalisteille sekä alan tutkijoille ja opettajille. Se muodostaa yksinään ja erityisesti siinä suositellun oheiskirjallisuuden lisäksi (esim. ETYK-päätösasiakirja, 1975 ja MacBride-komission raportti *Monta ääntä - yksi maailma*, 1980, suom. 1983) journalistiseen perustietouteen kuuluvan dokumenttiaineiston. Kirja osoittaa uuden tiedotusjärjestyksen liikkeen vastustajien - ja yleensä länsimaisen journalistisen ajattelun - argumenttien ristiriitaisuudet, perusteetmuudet, mutta myös kestävät puolet, se riisuu kansainvälisen tason neuvottelujen ovien takaista diplomaattista mystiikkaa sekä kirjaa tutkijoille uusia tutkimusalueita. Se haastaa kaikkia vakavasti työhönsä suhtautuvia journalisteja ja tutkijoita itsensä sivistämiseen.

Kirja dokumentoi, inventoi ja tekee johtopäätöksiä kansainvälisen viestinnän toistaiseksi kehittymättömältä tutkimusalueelta. Tällaisessa vaiheessa on perusteltua, että laajempaan julkisuuteen tuodaan jonkin asiakirjan synnyn "koko prosessi", joka yleensä jää kuitenkin varsin suppean piirin tietoon ja vähäiselle julkisuudelle.

Esitystapaa voisi arvostella siitä, että tekstiin on jätetty varsin pitkiä suoria lainauksia liitteissä julkaistuista asiakirjoista. Näitä olisi voinut tiivistää olennaisimpaan ja antaa enemmän vielä tilaa johtopäätösten hiomiselle. Eräät käsite-erottelut olisivat olleet paikallaan, kuten "hallituksen kontrolli" ja "valtion sensuuri". Lisäksi tiedotusvälineiden institutionaalisen tason tarkastelu jää puuttumaan. Nyt yksittäisen journalistin asema ja rooli korostuu ehkä liiaksi.

Jyrki Jyrkiäinen

¹ Julistus on julkaistu epävirallisena käännöksenä *Sanomalehtimies-lehdessä* (No 24/1978). Virallinen käännös löytyy julkaisusta *Tiedonvälitys rauhan ja kansainvälisen yhteisymmärryksen palveluksessa* (Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitoksen opetusmoniste No 31/1979).

Viestinnän protektionismia?

HAMELINK, Cees J. *Cultural Autonomy in Global Communications*. New York & London, Longman, 1983. 143 s.

Hamelinkin teosta on pidettävä vahvana yrityksenä ottaa kokonaisuudessaan haltuun globaalia kommunikaatiojärjestelmää. Samalla teos on merkittävä lisä keskusteluun riippuvuuden erilaisista ulottuvuuksista ja anti-dominaatiostrategioista. Riippuvuuden ja siitä irtautumisen ongelmaa Hamelink tarkastelee niin kutsutun uuden kansainvälisen tiedotusjärjestyksen puitteissa. Samalla hän arvioi kriittisesti uuden tiedotusjärjestyksen olemusta ja siihen liittyviä erilaisia tavoitteita.

Vaikka uuden kansainvälisen tiedotusjärjestyksen perimmältään tulisi muuttaa tiedotuksen rakenteita ja tiedonvirtoja ennen kaikkea kehitysmaiden hyväksi, ajatus on otettu myönteisesti vastaan myös kehittyneissä maissa. Erityisen ihastuneita ajatukseen ovat olleet tietoteknologiaa tuottavat monikansalliset likeyritykset, joille uusi tietojärjestys avaa markkinat legitimiin tietoteknologian siirron muodossa.

Virallista kehitysyhteistyöpolitiikkaa hallitsee yhä edelleen modernisaatioajatelu, jonka kukoistusta elettiin 1950-luvun kehitystutkimuksessa. Kehitys on sille yhtä kuin modernisaatiota, joka puolestaan merkitsee uusimman teknologian siirtämistä kehitysmaihin. Hamelink asettaa tällaisen käsityksen perustellusti kyseenalaiseksi, sillä uusi tietotekniikka ei välttämättä koidu kehitysmaiden hyödyksi.

Vapauden valtakunnasta

Hamelinkin epäily on asetettava laajempaan kehykseen, missä se saa myös oikeutuksensa. Maailmantaloudessa asetuiivat 1970-luvulla vastakkain pyrkimys uuteen kansainväliseen taloudelliseen järjestykseen ja maailmantalouden kriisi. Kriisin hoitaminen vei UKTJ:n toteuttamisessa kohti ratkaisuja, jotka tekivät kehitysmaista teollisuusmaiden uuden